Közgazdász Fórum
Forum on Economics and Business
18 (1), 84–99.
2015/1

A közgazdasági felsőoktatás sűrűsödő kérdései Erdélyben és ennek háttere Magyarországon

CSANÁDY ANDRÁS[1]

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság Székelyudvarhelyen tartotta tavalyi vándorgyűlését. Ennek programjában mintegy „előételként" egy kerekasztal-beszélgetést hirdettek az erdélyi közgazdasági felsőoktatás tárgyában az ottani – udvarhelyi – Üzleti Tudományok Főiskolájának tanácstermébe. Készültem, s el is mentem erre a beszélgetésre, abban a tudatban, hogy ennek a főiskolának a végzős növendékei itt, a maguk vidékén nehezen találnak képesítésüknek megfelelő alkalmazást. Többévi tanulásuk után, annak eredményével, nehezen tudnak a gyakorlati életben mihez kezdeni. Ámde akkor mit is tanultak? Mit tudott nekik nyújtani a főiskola?

A kerekasztal helyszínén aztán meglepetésként ért, hogy a vándorgyűlés résztvevőit milyen kevéssé érdekelte ez a beszélgetés. Rajtam kívül kizárólag hivatali érdekeltségű szakmabeliek voltak jelen, a vándorgyűlés 350 résztvevője közül összesen 12-en, s ezek közül is udvarhelyi csak a főiskola két vezetője. A megbeszélés élénk volt, a megjelentek igényes kutatási programot vitattak meg és fogadtak el; általános jószándék nyilvánult meg mindnyájuk részéről. Én is mondhattam és mondtam a magamét, de azért… igazi megvilágosodásig mégsem jutottunk a tanakodásban. A bennem ébredt gondolatoktól azóta sem sikerült szabadulnom. Azokat pedig rövidesen újabb események gördítették tovább.

Alig kerültem ugyanis haza Pestre, meghívást kaptam a Corvinus Egyetemre, szintén egy kerekasztal-beszélgetésre, és ugyancsak a gazdasági felsőoktatás tárgyában. Itt a nyújtott tudás hatékonyságára és versenyképességére irányult a figyelem. A megjelentek köre jóval szélesebb

[1] Tudományos főmunkatárs, MTA Politikatudományi Intézet, e-mail: andrcsand@gmail.com

Kiadó: Romániai Magyar Közgazdász Társaság és a Babeș–Bolyai Tudományegyetem Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Karának Magyar Intézete
ISSN: 1582-1986 www.econ.ubbcluj.ro/kozgazdaszforum

volt, mint amott: – 50–60 ember, jobbára idősebbek, többségük oktató. Megtévesztő volt kerekasztalnak nevezni; valójában öt kiváló professzor pódiumbeszélgetése volt ez, amely a többiek hozzászólására csak szűken adott alkalmat. A résztvevők együtt, de külön-külön is óriási tapasztalattal rendelkeznek a közgazdaság oktatása terén, nem csak a magyarországiakat, hanem Európa és Amerika nagy egyetemeit illetően is. Az általuk elmondottakban is amazokhoz viszonyították saját teljesítményeiket. Ebből levezetve kapott helyet annak kérdése, hogy az oktatásnak milyen feladatokra kell felkészítenie növendékeit, ennek milyen módszerekkel és milyen szerkezetben tesz – illetve tehetne jobban – eleget. Fontos kérdéseiket igyekeztek élükre állítani és megválaszolni, ezek azonban korántsem fedték le az Udvarhelyen felvetődőket. Ámbár ugyanazon kelet-közép-európai gazdasági környezet függőségeivel viaskodtak, a periférián lévő kisvárosnak és hagyományhoz kötött környezetének gondja mégsem oldódott fel a főváros gazdasági mezőnyének és nemzetközi kapcsolatainak hálózatában. Igaz ugyan, hogy az érintett felsőoktatási intézmények ugyanabban a politikai-gazdasági nagytérségben működnek, annak azonban gyökeresen különböző zónáiban, s ez a különbség működésük eredményeiben is láthatóan érvényesül. A tanácskozások azonban ezek összefüggésére nem nyújtottak értelmezést. Sem itt, sem amott.

Gazdaságpolitikai háttér Magyarországon

Magyarországon további lökést adott a kérdésnek a közgazdasági felsőoktatási intézmények költségfedezetének bizonytalanná válása. A magyar kulturális kormányzat ugyanis törekszik kiterjeszteni befolyását a felsőoktatás mennél nagyobb területére, egyben pedig a felsőoktatás terjedelmének és költségeinek racionalizálására. A Magyar Nemzeti Bank elnöke bizonyára ennek keretében intézkedett arra nézve, hogy a Nemzeti Bank működési nyereségének alapítványi felhasználásával (Társadalmi Felelősségvállalás Stratégia; Pallasz Athéné Alapítványok[2])

[1] Interneten lásd: http://www.mnb.hu; www.padsbudapest.hu.

olyan felsőoktatási intézmények létesüljenek, amelyek alapjaiban megújítják pénzügyi, gazdasági kultúránkat és szemléletünket. Nemcsak itthon, de a határon túli magyarok körében is. A program ugyan nem nyilvánítja ki, de tartalmából egyenesen következik, hogy ezek létesülése kérdésessé (vagy éppen feleslegessé?) teszi majd a jelenlegi közgazdasági felsőoktatási intézményeket, illetve működésük azon részét, melyeket az elégtelennek ítélt, és melyek helyébe a tervbe vetteket szánták.

Ami kétségtelen ezen kormányzati intézkedéseket és állításokat illetően: országaink gazdaságai valóban akadoznak fejlődésükben-növekedésükben, a felsőoktatás pedig jelenlegi eszköztárával képtelen volt olyan tudást talpra állítani, amely ellensúlyozná az elakadást-lemaradást. Nem sikerült kimunkálni olyan eleven ismereti hátteret, amelyre támaszkodva országainkban a gazdálkodás eredményesen szállna szembe Kelet-Európa gazdasági-társadalmi lemaradásával. Természetesen az, hogy a nem teljesülésért csupán a gazdaság lenne felelős, s azon belül, illetve annak hátterében eme tudomány és szakma (felső-) oktatása, igen kétséges. Az viszont méltán állítható, hogy a felsőoktatás által jelenleg nyújtott ismereti és képességi mezőre alapozva a gazdaság nem tud megfelelni a vele szemben tornyosuló kíméletlen világpiaci követelményeknek.

Ezt az összefüggést nem alapozza meg kellőképp egyszerű kinyilvánítása. Szabatos kifejtése jóval hosszabb elemzést igényelne. Viszont maga a nyílt ütközés a gazdaságpolitika és az oktatási intézmények között mégis valószínűsíti állításunkat.

Nagypiaci és helyi gazdaság – és oktatás

Míg a vidéki főiskolákból kikerülők nem tudnak megfelelően elhelyezkedni, a Budapesten (és Kolozsvárt) végzetteknek összességükben nincsenek jelentősebb elhelyezkedési gondjai. Kézenfekvőnek tűnnek a következtetések, melyeket ebből von le a magyar felsőoktatás újabb államtitkára (Palkovics 2014): 1. Szigorítani kell a felvételi követelményeket; 2. Meg kell szüntetni a sok kis gyenge felső-iskolát, s azok helyébe a színvonalas központiakat szükséges növelni és erősíteni.

Ezen álláspont mögött könnyen felismerszik a sajnálatosan elterjedt stratégiai felfogás, amelyik a felzárkózás feladatát – s ezzel a történelmi

elmaradottság terhét – annak áldozatai nyakában hagyja-varrja. Hogyan rázzák azt le szegények? Ehhez nem igazán keres, és így nem is talál rájuk szabott, sajátos utat, hanem tőlük várja el, hogy „ám feleljenek csak meg a normális piaci feltételeknek" a globális versenyben, s ameddig ezt nem teszik (de hiszen képtelenek rá!), vessenek magukra, és viseljék ennek következményeit, mert az országnak – sajnos – nincs felesleges pénze arra, hogy elégtelen teljesítményeik költségeit fedezze.

Bár kegyetlen, de rendíthetetlen igazságként hangzik – mégsem az. Hiányzik belőle az elmaradottsággal való reális számvetés – mégpedig azzal a közállapottal, amely a rendszerváltás óta kisebb-nagyobb térségek egészét rögzíti versenyképtelen teljesítményszinten. S nem csak termelő vállalatait, hanem oktatását, művelődését, tájékoztatását, egészségügyét, közigazgatását, közlekedését… egyszóval: társadalmi életműködésének teljes rendszerét! Európában a regionális elmaradottság ritka helyen marad *mélyen* a versenyképesség minimumszintje alatt. Ahhoz azonban mégis elég ezen vidékek elmaradása, hogy bennük a hazai tőke ne tudjon versenyképessé kibontakozni – működésbe felhalmozódni és foglalkoztatásba vonni a helyi népesség kellő hányadát.

Az efféle elmaradott körzetek társadalmában a helybéli felső-iskolák szerepe tágabb, mint ami nevükből kiolvasható. Nem csupán a szabványos szakmai ismeretek nyújtása tömörül bennük, hanem a helyben elérhető tudás nagyja-egésze. A szűkebb szakma kiterjeszkedik a vele határos egyéb területekre, amelyeknek a körzetben nincs hasonló szintű intézményi megjelenése. Nézetei tekintélyt követelnek maguknak, szétterülnek a helyi közgondolkodásban. Így egy-egy térség egészében való öntudata és tudatvilága jelentős mértékben múlik azon, hogy milyen szintű oktatóintézményeket tudott létrehozni, illetve begyűjteni és fenntartani. Felsőszintű közműveltséget nemigen tud kiépíteni felsőfokú intézmények – köztük felső-iskola, -iskolák – nélkül, és felső vezetését sem képes így helyben kitermelni.

Létrejöhetnek persze szervesen összefüggő nagyobb térségek, amennyiben azokban elégséges mérvű a mobilitás, és akkor a nagy központokban felhalmozott és folyvást gyarapodó tudás szétáradhat a térségben, annak széleit is elérve. Legyünk azonban tisztában vele: ez nem

a mi esetünk. Nagyobb városaink vonzás- és hatáskörzete igencsak szűk. A bennük működő intézmények kisugárzása ma gyenge ahhoz, hogy az életbe visszasegítsen távolabb eső bénult országrészeket. Ezért a kisvárosok, központi települések intézményeinek fokozott jelentősége van: betölthetik az élesztő szerepét, vagy annak legalább jórészét. Nem akárhogyan persze, mert puszta jelenlétük merőben hatástalan is maradhat.

Az érvényes helyi tudás

Az importált felsőfokú tudás viszont sajnos nem a helybeli adottságokról szól, s a különböző tudományok területein nem azonos súllyal esik latba. A gravitáció például vagy a cserebomlás ugyanúgy működik New Yorkban, mint Székelyudvarhelyen, a pénzforgalom vagy az öröklés, vagy éppen a vállalkozás viszont már nem. Így ez utóbbiak New York-i vagy berlini ismereteinek oktatása Székelyudvarhelyen nem a helyi viszonyokra ad magyarázatot és cselekvésmintát, mikor átveszi az amott legfejlettebb ismereteket – természetesen az azok alapját képező viszonyok és intézmények megléte, bemutatása, sőt megértése nélkül. Az ekképpen oktatott tudás üres térben, homályos varázslatként lebeg. A jelen lévő valós környezetet nem fedi, tehát használhatósága súlyosan korlátozott. Akiket így oktattak és ilyen felszereléssel indítanak el a helyi életbe, bizony nehezen érhetnek el komoly eredményt. Nem csak a maguk megélhetését, hasznát találják meg bajosan, hanem a helyi közéletben rájuk váró szerepet sem képesek megfelelő módon betölteni, s ilyenképp annak hiánya terhelni fogja az ottani társadalom életének egészét. A helyi életnek azok a bonyolultabb kérdései, amelyek megválaszolásához felső szintű képzettségre és áttekintésre lenne szükség, tisztázatlanok maradnak. Sőt, amennyiben az oktatásnak a széles területei ilyenformán alakulnak, a helyi társadalom közgondolkodása és köztudata aszerint fog torzulni.

Merre lehet a menekvés ebből a csapdából?

Döntő kelléke feltétlenül a szigorú önismeret, természetesen az egyénnek nem csupán önmagára, hanem a közösségre való vonatkozásában; és a köznek önmagára-valóan. Minden társadalomtudományban,

így a közgazdaságtanban is. Hiszen a társadalmi működések nem állandók, hanem történelmi időkhöz és szintekhez kötöttek, illetve térbeli, természeti feltételekhez is – terephez, élővilághoz, éghajlathoz. Ezektől elvonatkoztatva „tiszta", örökké és mindenütt érvényes formák és viszonyok nem léteznek. Amit állapotként fogunk fel: csupán pillanatkép, a történelmi alakulásnak keresztmetszete. Ezeket pedig – éppen mivel készen adottak – a beleszületett és nevelkedett egyén magától értetődőnek kapja és éli meg: számára nem élesen és nem elfogulatlanul válnak kérdésessé.

Kontinentális-globális és nemzetgazdasági perifériák

Az elmaradottság ma úgy válik élhetetlen állapottá, hogy a tőke részleges behatolása lerombolja a korábban kiépült közösségi önfenntartó rendszereket. A baj nem pusztán abban rejlik, hogy behatol, hanem hogy azután képtelen kitölteni azt a teret, amit versenyfölényével kiürített, ahol lerombolta a megélhetés korábbi alakzatait. Abban csak részleges marad: nem tudja a teljes népességet felszívni foglalkoztatási rendszerébe, s így nem teremt számukra jövedelmet, azaz elégséges vásárlóerőt. Ellenben teremt piacot, amelyen olcsón kínálja az akárhonnan való áruit-termékeit. A helyi kis árutermelés pedig képtelen ezzel versenyezni – mind ipari, mind mezőgazdasági téren –, és a korábbi helyi piac, amelyen az ágazati termékek *helyileg* kicserélődtek, elsorvad. Az alacsony hatékonyságú térségi termelés leépül, mert termékei a tőkés nagypiacon nem tudnak megfelelni annak a keresletnek, amely a nagyvállalati-nagyüzemi termékekhez igazodva működik.

A pénz hiába semleges közvetítő. A hagyományos termékek és azok készítésének módszerei annak közvetítésével nem reprodukálhatók tovább, és nem tartható fenn a hozzájuk tartozó életmód, illetve az azt működtető értékrend és mentalitás. Mindezek azonban nem válthatók át éles fordulattal közvetlenül a tőkés nagypiaci formákra. Ahhoz fokozatos átmenet és ahhoz való idő – önmagához visszaérkező kritikai felfogás – lenne szükséges. Ez a hiányzó idő azonban máris, a kifejlett tőkés piacnak alávetve, hatalmas költségtöbbletben jelenik meg, amit nincs ki finanszírozzon a gyengéknek. A kistermelő, sem mint tulajdonos, sem

mint munkavállaló nem képes ezt a többletet előteremteni; sem a munkapiacon megjelenő tőkés munkaadó számára nincs erre szóló indíték, illetve hézag a versenyben. A központi állam pedig (mint a piac felügyelője és a nemzet önhatalma) egyéb kötelmei mellett nem talál forrást ennek fedezetére. Ahhoz, hogy az átállás (új rendszer felépülése!) folyamata végbemehessen, a nemzeti lét fenntartásának ez a költségeleme valahonnan elő kell kerüljön, és valaki(k) ezt tudatosan, rendeltetésszerűen rá kell áldozzák. De hát kik és honnan?

Öntudatlan provincializmus és hamis fejlettségtudat

A behatoló Tőke azonban a saját öntudatát hozza magával. Azt működteti intézményeiben, és azt műveli tudományában, terjeszti és oktatja. Az pedig – értelemszerűen – a saját legfejlettebb állapotát törekszik tartalmazni és érvényesíteni. Ekképpen azonban az átmenet korábbi elemeivel s az abban megrekedtekkel nem óhajt és nem is igazán képes törődni. Azok kezelésére – magára az átalakulás folyamatára – sem tud rendesen odafigyelni. Nincsenek ehhez tisztázott, elismert indítékai és mértékei. Ha lennének, amint valamelyest voltak a nyugati polgárosodás, azaz reformáció idején – Max Weber (1982) tanúsága szerint –, akkor ezeket működésében érvényre juttatná. Itt aligalig juttatja érvényre, tehát hiába keressük ezeket benne. A maga önösségének határain túlra tekintést és törekvést (transzcendenciát) a liberalizmus diadalmasan elutasította, és sikerrel kigyomlálta a Világtőkéből.

Igen ám, de akkor ki lesz az, aki ezt a feladatot elvégzi? Alanyául szegődik a felzárkóztatásnak? Könnyen lehet, hogy senki emberfia. Talán majd a „láthatatlan kéz": a történelem rejtett erői őrlik meg a kérdést és gyötrelmesen forgatják ki magukból annak megoldását, anélkül, hogy a társadalomban világosan tudatossá válnék az egész ügy, maga a feladat egyáltalánja. Ez azonban a keservesebb út, mert ehhez az ekörüli ellentmondásoknak fokonként kell kiéleződnie, és pólusainak a napi életben kell megütközniük egymással. Kíméletesebb út csak az volna, ha sikerülne valamit mégis köz-megérteni a feladatból, és békésebb módot találni annak teljesítésére.

Ez a megértés tudományos feladat; elvégzésére pedig – helyzetüknél fogva – azok a legesélyesebbek, akik benne élnek az elmaradottság hétköznapjaiban, mindennapi közegében. Úgymint a vidéki felső-iskolák és azok tudományos műhelyei, munkatársai, tanárai és növendékei.

A '90-es évek közepe táján az RMDSZ-nek létezett egy oktatási bizottsága Kolozsváron, melynek vezetője néhai Kelemen Árpád, kiváló automatika professzor volt. Vele és Vincze Mária közgazdász professzorral hosszasan vitatkoztunk arról, hogy a felsőoktatás kiépülésének és településének kérdésében mi kellene legyen a szervezet stratégiája: összpontosuljon minden erő és forrás az önálló kolozsvári egyetem(ek) fejlesztésére, vagy pedig minden jelentősebb erdélyi-magyar körzet városa igyekezzék létrehozni a saját felső-iskoláját? Vitánk végére az utóbbiban értettünk egyet. Maguk az események is ilyesféleképp alakultak, annyi sajnálatos kivétellel azonban, hogy mi akkor a helyiek önállósodását nem azok elkülönüléseként értettük, hanem szoros kapcsolatba szövődését a kolozsvári szellemi központtal, illetve egymással.

Értelme mindennek persze akkor van, ha ezek a helyi főiskolák veszik a bátorságot és a felelősséget, hogy ne csupán a pénz, hatalom és tekintély által szentesített „nagy-tudomány" bűvöletében végezzék munkájukat, hanem amannak elsajátított eszközeivel a helyi adottságokat és szükségeket tárják fel, majd azok alapján fáradhatatlanul kutassák a helyi tennivalókat, és mindezt mutassák be és adják át növendékeiknek. Persze a „nagy-tudományban" is akadnak ilyen irányú kutatások, és azoknak vannak figyelemre méltó eredményei – hiszen a fejlett országok tudományában magas szintű a mozgáslehetőség. Éppen csak a megfelelő indítékok kellenek hozzá – s ez az, aminek hiányában többnyire fennakad a szándék. A világgazdaság versenymezejében élen haladókat kevéssé érdekli ez, sokkal inkább saját maguk további gyarapodása. Márpedig a kutatásra fordítható közpénzek döntő részével ők rendelkeznek, amiért a hátrábbmaradottak csak vékony alapokhoz juthatnak saját gondjaik feltárására és orvoslására. S mégis! Amennyiben ezt jól használják fel és némi saját áldozatvállalásra is készek, jelentős – akár döntő – eredményt is elérhetnek. Udvarhelyen mintha ilyesminek a kezdetei mutatkoztak volna meg tavaly ősszel, a vándorgyűlésen.

Találkozás a szövetkezeti együttműködéssel

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság úgy szervezte a vándorgyűlést, hogy programjában önálló helyhez jutott a szövetkezetek ügye és szerepe. Ennek előadói sorában az udvarhelyi főiskola vezetői is szerepeltek elméleti színezetű előadásokkal, valamint a gyakorlati eredményekről elhangzott beszámolók is jórészt Székelyudvarhely körzetéből érkeztek. Úgy tűnt, hogy van valamelyes kapcsolat az itteni gyakorlati szerveződés és az elméleti törekvések között, ámbár mintha inkább a gyakorlati oldal lenne a kezdeményező, az elmélet pedig még csak követni igyekszik őket.

Azoknak az összefüggéseknek az alapján, amelyekkel eddigi gondolatmenetünk során szembesültünk, kíséreljük meg számba venni: miknek kellene történniük ahhoz, hogy egy gazdaságilag elmaradott térség összműködése elérje azt a hatékonysági szintet, amelyen az ottani népesség együttese hosszabb távon biztosítani tudná magának megélhetését és gyarapodását?

Alapjában: kizárólag a térségben *hiányzó és elégtelen gazdasági működések* és tevékenységek feltárása-megértése és összességük *céltudatos pótlása* vezethet eredményre. Ezeket a hiányokat maga a piac, annak működési automatizmusa nem képes pótolni – legalábbis nem a nyitott világpiac színterén és a nemzetgazdaság keretei között megmaradva.

A világpiacon érvényes árakat ugyanis a legfejlettebb országok óriásvállalatainak teljesítményszintjei szabják meg. Ezekbe az árakba be vannak épülve egyfelől az ő államaik magas szintű szolgáltatásainak költségei (adóik, járulékaik), másfelől rendszeres tudományalapú fejlesztésük (házilagos és szolgáltatásként vásárolt) költségei. Éppen ezért mégsem magasabbak, sőt inkább alacsonyabbak, mint amivel a kisebbek és hagyományosabbak csak átmenetileg is képesek versenyezni. Emezek bevételeiből, ezen az ár- és költségszinten, semmilyen fejlesztésre nem telik, sem államaik szolgáltatásainak versenyképes szinten való finanszírozására. Ezúton egyre növekszik hátrányuk, termelőfolyamatuk pedig egyre hiányosabb a fejlettekkel szemben. A hiány döntő eleme ugyanis az emberi képességekben rejlik – az alapismeretekben és szaktudásban, de még mélyebben: a mentalitásban és spontán viszo-

nyulásokban. A kistulajdoni szerkezet elrejti, természetszerűnek tünteti fel a hiányokat, hiszen ezeket minden tulajdonos kész adottságként hordozza magában és tulajdonában. Tulajdonát és abban személye önállóságát elemi igyekezettel védi, holott a fejlesztő folyamatok ilyen kis mértékben eleve nehezen működtethetők; eredményei – ha véletlenszerűen mégis adódnak – nem hasznosulnak kellőképpen. A nemzetállam ugyan egyesíti valamennyi polgára jövedelmének tekintélyes részét, de annak felhasználásával (politikai mechanizmusa folytán) nem képes fedezni a fejlesztés döntő hiányait. Ez a feladat tehát a helyi közösségre süllyed vissza. Ennek hivatott képviselői az önkormányzatok, akik azonban nem rendelkeznek sem intézményi keretekkel, sem kellő forrásokkal, sem kellő ismeretekkel ehhez a feladathoz. A hiányokat érteni kell ahhoz, hogy pótlásuk akár csak szóba jöhessen. Egyszer tehát fel kell tárni azokat. A feltárásban bizonyára fontos szerepe van a mindennapi józan észnek is, de egészében – ma már – ez nem megy tudomány nélkül. Módszeres kutatás és elméleti általánosítás, valamint kritika kell munkáljon benne. A pótlás pedig intézményi keretet és szervezést követel, amelyek beviszik a gazdasági gyakorlatba és érvényesítik a feltárt és elsajátított tudományos eredményeket. A szövetkezés nagyon fontos – valószínűleg nélkülözhetetlen – formája az elmaradottak együttműködésének s ezáltal életben maradásának, de minden hiány pótlására egymaga nem elegendő.

Egy történelmileg érett piacgazdaságban az egyének felkészültsége, de tájékozódó és alkalmazkodó képessége is sokkal magasabb fokú, mint a mi vidékeinken található; másrészt amott kikristályosodtak és többnyire a piac szerkezetébe épülve már üzletszerűen működnek olyan szolgáltatások, amelyek a tevékenységeket és készségeket összerendezik, kiigazítják. Ezek híján nehezen jön össze egymással a ló meg a szekér.

A vidéki főiskolákban ott rejlik a képesség és rejtett kényszerűség, hogy mindezen pótlások megalapozói és kezdeményezői legyenek. Szervezőközpontok, amelyek nemcsak tudják, de kezdeményezik is, sőt, ahol kell, magukra vállalják a teendőket, mivel az ő működésük csakis térségük fejlődésében találhatja meg eredményességét. Végzett növendékeiket csak egy növekedésben lévő régió lehet képes felszívni

és megfelelően foglalkoztatni. Nem felfuvalkodott okoskodás a dolguk, amely az igazságot magamutogatva, öncsodálattal osztja, hanem türelmes, szolgálattévő együttműködés.

Az elmaradásból fakadó hiányok

A fejlett gazdasági mezőnyben nagy számban vannak felkészült üzleti-piaci szereplők, műszaki és szervezeti irányítók. Nálunk viszont, ha vannak egyáltalán, akkor is csak igen kevesen. Azok is képesítésüknek megfelelő pozíciók nélkül. Nagyon kevés a felkészült és tapasztalt tulajdonos, aki képes tőkéje és piaca módszeres bővítésére. Még kevesebben vannak az igazi menedzserek, akik mások tőkéjének-tulajdonának eredményes működtetésében keresik és találják meg boldogulásukat. Akár egyesekében, akár többek együttműködésének szervez(őd)ésében – amilyenek a szövetkezetek is. Továbbá alig vannak még szervezetelemző, piackutató, tanácsadó, fejlesztő szolgáltató intézetek. Ha lennének, akkor is csak bukdácsolásra ítélve, hiszen még azok a vállalkozások sem léteznek, akik értenék, hogy nekik nélkülözhetetlen szükségük van ilyen szolgálatokra, s ezért foglalkoztatnák amazokat, ezzel biztosítva számukra a megélhetést és fennmaradást.

Aki egy térség gazdasága egészében való szerveződésének gondját törekszik felvállalni, óhatatlanul át kell tekintenie azt. Annak terepét, piacának és termelőkapacitásának egészét. Ezen a térképen kell azután felismernie a hiányzó belső és külső kapcsolatokat, és azokat pótolnia, illetve kezdeményeznie pótlásukat.

Erdélyben a pótlandók sorából kiemelkedik a még mindig fél-önellátó paraszti gazdaságok ügye, azok közül is a földtelenek, valamint a törpe- és kisbirtokosoké. Ezek működésének valamiképpen való egyesítése feltétlenül kulcsjelentőségű, mert akik ezúton jutnak megélhetésükhöz, azok ma még igen kevéssé alkalmasok egyéb ágazatokban való foglalkoztatásra, s ezért a föld és annak művelése egyetlen lehetőségük az átmenet túlélésére. Ha az kicsúszik alóluk: végük van. Gazdálkodásuk pedig külön-külön rohamtempóban lehetetlenül el. Egyenként való teljesítményük verseny- és fejlődésképtelen a világpiacon. A szövetkezés számukra nemcsak biztosabb megélhetés, hanem egyben átjáró is az ősiségből a tőke birodalmába.

A helyi együttműködés intézményi pillérei

A helyi hiányok pótlására alkalmas szereplők kiemelkedése, illetve megjelenése elsősorban magukban az iskolákban, az itt tevékenykedők körében mehet végbe. Ez azonban nem következik be magától, mivel az egyes iskoláknak és azok vezetésének önérdekei ezt nem követelik meg világosan. Az összes helybéli iskola ez irányú együttes működését a gazdasági főiskola az önkormányzatokkal (és tanfelügyelőségekkel?) karöltve tudná kezdeményezni, áttekinteni és figyelemmel kísérni: a gazdaság tárgykörének és szempontjainak érvényre juttatását az általános oktatás minden fokán. A korszerűséget és kívánatos szakmaszerkezetet a szakoktatásban, mindezek átjuttatását a gyakorlati életbe – majd onnan érdekeinek és tapasztalatainak visszakapcsolását az oktatás teljes folyamatába. Majd végül saját oktatásába is!

Mindezeket magának a főiskolának kellene felhasználnia, helyére illesztenie a hiányzó gazdasági funkciók pótlásában, mert nincs más, aki ezt megtegye. Belőlük-velük kellene felállítania olyan elemző, tanácsadó, fejlesztő, szervező (tan)irodát, amely ingyenesen vagy/és mértékletes haszonrészesedés fejében szolgáltatná a korszerű kritikai tudást a helyi (működő és induló) vállalatok számára. Afféle nyitott szellemi-szakmai inkubátor lenne: inkubátorházak és -telepek kiegészítése, pótlása az egész körzet számára. A támogatott vállalkozások azután a főiskolával kiépült kapcsolatban szerzett ismeretség alapján igényelhetnék és alkalmazásba átvehetnék az intézet számukra bevált és kívánt munkatársait. Ennyiben az intézet, a főiskola végzett hallgatóinak átbocsátó-, elhelyezőirodája szerepét töltené be, s működéséhez természetszerűen sokoldalú együttműködéseket építene ki az önkormányzati, oktatási és szakmai szervezetekkel. Ha jól végzi a dolgát, az egész térség gazdaságának elemző- és szervezőközpontjává növi ki magát.

Amennyiben a főiskola fentebb említett kutatótevékenysége is beilleszkednék ebbe a fejlesztőintézetbe, akkor a főiskola oktatóit és aktuális növendékeit is szervesen kapcsolja annak működéskörébe. Ezzel viszont a fejlesztőiroda gyakorlata eleven részévé válik az oktatás folyamatának, és visszahatva folytonosan fejlesztheti annak tananyagát és módszereit is.

A fejlesztő integráció intézményformái

Az eddigiekben igyekeztünk feltárni a kisvárosi főiskolák helyzetét és szerepét településük és körzetük közéletében, valamint az abból adódó lehetőségeit és feladatait. Vegyük számba röviden még azokat a gazdasági-intézményi formákat, amelyekben ezek a feladatok teljesíthetők.

Elsősorban azokról kell szó essék, akiknek kisebbfajta tulajdoni alapjuk van, de azzal nem képesek belépni vagy fennmaradni a tőkés piacon. Ingatlan, ipar, kereskedés – vagy akár csak szakmai tudás és végül az elavult tudás – azaz piaci tudatlanság.

A szövetkezeteket – mint az elmaradott gazdasági szereplőket aktivitáshoz segítő formációt – említettük már, és megélénkülő jelenlétüket is ünnepeltük. Körükön belül külön is szót kell ejtenünk a Székelyföldön ősi maradványformáról: a közbirtokosságról. A mai jogrend keretében a közbirtokosság öszvér az önkormányzati (községi, városi) és a szövetkezeti alakzat között. Éles településhatáron belül fekszenek hatalmas ingatlan vagyonaik (erdők, legelők). Ezek működtethetők korszerű tőkeként is tulajdonosaik (sőt egész településük) javára, amennyiben vezetésük képes kezdeményezni, tulajdonrészeseik pedig meghozni az ehhez vezető elgondolásokat és döntéseket, együttesen élve jogaikkal.

Ezek gyengébb, bár elterjedtebb, történelmileg később született kistestvérei a községi birtokok: belterületek, legelők, temetők, középületek stb., melyek ma már az önkormányzatok rendelkezése és irányítása alá tartoznak. Az önkormányzatok, ha semmi egyébbel, ezekkel akkor is gazdálkodni kényszerülnek, ami azonban egyben nyilvánvalóvá teszi ez irányú nyitott – és igen kevéssé kiaknázott – lehetőségeiket. Nincsenek erre felkészülve, tehát érthető módon kerülik a benne lappangó kockázatot. Kockázat nélkül viszont ők sem találnak a piacra bejárást. A tudományosan megalapozott, szakszerű tanácsadás és szervező segítség hatalmasat mozdíthat rajtuk – amint vagyonukat és emberállományukat hatékonyan működtetik is.

Alapítványt eredetileg azok tettek hajdan, akik (méltó) örökösök nélkül készültek halálukra, vagy tenni akartak a közjó érdekében, s ezért magánvagyonukat vagy annak részét meghatározott közcélra (-intézményre) hagyakozták. A fejlett tőkés országok gazdasági életében az

alapítványok hálózata egész kis ágazatot alkot (nonprofit szektor). Nálunk a rendszerváltást követően bőven születtek szolgálatra méltó közcélok, a magánvagyonok viszont még csak kezdetlegesek voltak, s így szokásba jött az alapítványok létesítése megfelelő vagyoni alap nélkül, remélt/feltételezett külső támogatásokra alapozva. Ezek működésének lehetőségskálája igen széles; hasonlóképpen kezelőinek hozzáértése és lelkiismerete. A tanácsadás és (ön)ellenőrzés bizonyára gyarapíthatja a térségben ekképp működő köz-tőkét, illetve annak hatékonyságát. A főiskolák által létesítendő fejlesztő, tanácsadó irodák is alapítványi szerkezettel csatlakozhatnának működtetőjükhöz.

Emitt esedékes szóba hoznunk az egyházakat is, mint szintén nonprofit elven gazdálkodó és igen jelentős földvagyonnal rendelkező szervezeteket. E vagyon nagy része ma elaprózott (parochiális földek), korszerű hasznosítására még nem történt kísérlet.

Végső, korántsem jelentéktelenebb az olyan együttműködés, amely nem a benne résztvevők közvetlen kapcsolatán alapul, hanem szervezőjük és egybekapcsolójuk valamely felettük álló nagyobb magángazdasági egység. Ezek köre rendkívül széles. Kelet-Európában a rendszerváltással együtt megjelenő képviselője a terményfelvásárló üzletember. Erdélyben elsősorban az állati termékekre vonatkozik – amiket korábban az egységes és hatalmas állami vállalat vásárolt fel: tejet, növendék állatot, gyapjút, bőrt, de emellett gabonát, zöldséget is. Van, amelyik közvetítőként csupán veszi és továbbadja, másik pedig maga dolgozza fel. Egyesítő (integratív) szerepük igen jelentős, messze nyúló lehetőségeket rejt magában, amelyek nagymértékben tetszőlegesek. Nyitott kérdés, hogy az egyesítő pozícióban lévő személyek hogyan és mennyire élnek ezekkel: felvállalják-e az egyesítő szerepükben rejlő erkölcsi felelősséget a nekik kiszolgáltatott kicsikkel szemben. Ha igen, azokkal és egymással közösen kell létrehozniuk a jelenleg akadozó feldolgozó és értékesítő nagy-szervezetet – amely azután a versenyben megállja a helyét a nemzetközi óriásokkal szemben is.

Hasonló egyesítő szereplők az iparban is vannak: a nagy- és óriásvállalatok, amelyek az elkülöníthető részfeladatokat alvállalkozóknak, bedolgozóknak „szervezik ki”, s ilyen kisvállalatok szatellitövével ve-

szik magukat körül. Amennyiben az ilyen szerepkörben működő vállalatokkal a térség gazdasági vezetése egyeztetett foglalkoztatási-képzési-fejlesztési programot tudna felmutatni és elfogadtatni, szociális terheinek tetemes részétől megszabadulhatna. A program kidolgozása azonban tudományos szakértelmet és felkészülést igényel. Ez és a kezdeményezés lenne a regionális gazdasági tudásközpont – azaz a főiskola – feladata.

Az eddigiekre visszapillantva vegyük csak észre, hogy mindezek a formák régi korok közösségi gazdálkodásának maradványai, újjáélesztései. Véres forradalmak nélkül, a polgári törvények által biztosított békés úton létesültek, tartották fent őket. A polgárosodás és iparosodás nagy átalakulás-folyamatában törékenyen maradt kis egzisztenciák sokaságának felzárkózására csak effélék nyitnak kerülőutat az érett tőkés alapviszonyok között.

A műveletek, amelyeket a térségi főiskolának magában kifejleszteni és környezete – a térség egésze – számára szolgáltatnia kellene:

– közös értékesítés, beszerzés és fejlesztés szervezése kis- és törpevállalatok számára;

– a szakképzés és a térségi szakma-szerkezet programozása, szakmai felügyelete és kiszolgálása;

– tájékoztatás inaktív vagyonok befektetésére és működtetésére;

– a térség átfogó piacmodelljének megszerkesztése és a fenti szereplők és elemek tájolása ennek terepén;

– kezdeményezés és innováció szervezése, tanácsadása; szemléleti nevelése és oktatása az alap-, közép- és felsőfokú oktatásban;

– termelési, technológiai, pénzügyi, szervezeti tanácsadás és szakirányítás minden rendű vállalat számára.

Elitképzésre mindenütt irányul figyelem. Kerülnek támogatói és kezdeményezői is, s ez – úgy gondolom – helyénvaló, mivel a lehetséges csúcsteljesítményekre szüksége van az összgazdaságnak. A fentebb tárgyaltak azonban a rangsor túlsó végén lévőkre: az elmaradottakra vonatkoznak. Azokra együtt és külön-külön. Az elit pedig akkor igazán elit, ha valakiknek – a társadalom többi rétegeinek – volna az elitje: azaz viselné azok sűrű gondját a maga előnyeinek és kiváltságainak terhére.

Irodalomjegyzék

Palkovics, L. 2014. Ne frusztráljon a kiesés. Interjú Palkovics László államtitkárral. *Népszabadság* 2014, 11(17), 2.

Weber, M. 1982. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme: Vallásszociológiai írások*, Budapest: Gondolat.

*** http://www.mnb.hu, letöltve: 2015.03.31.

*** www.padsbudapest.hu, letöltve: 2015.03.31.